

Hytaý diwary

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Oýlanmalar, Sözler, Teatr we kino sungaty

написано kitapcy | 23 января, 2025

Hytaý diwary Bir kinofilmden soñky oýlanmalar

HYTAÝ DIWARY

«Ýolum Hytaý diwary, derýa, gaçy-böwetdir...»

Baýram Jütdiýew.

Dünýäniň ýedi täsinliginiň biri hasaplanýan Beýik Hytaý diwary baryp-ha b.e.öñki 475-221-nji ýyllarda gurlupdyr. Ol kosmosdan hem synlap bolýan adamzadyň döreden iň ajaýyp ýeke-täk taryhy ýadygärligidir.[1] Umumy uzynlygy dokuz müň metre golaýlaýan diwaryň gurluşygy bir müň ýedi yüz ýyllap dowam edipdir. Käbir çeşmeler Hytaý diwarynyň Oguz handan we türki halklardan, hususanam biziň ata-babalarymyz bolan hunlardan goranmak üçin gurlandygyny öňe sürse[2], käbirleri duşman kowumlardan goranmak hut Oguz hanyň gurdurandygyny orta atýar.[3] Şeýle-de Zülkarneýiniň (ýa-da Oguz hanyň) diwary Kap daglarynda äjit-mäjit diýlen nägehan kowumdan ýa-da başga saýýaralylardan goranmak maksady bilen gurdurandygyny hem aýdýarlar.[4] Biz Hytaý diwary hakyndaky bu makalamyzda bu ýarym fantastiki çaklamalaryň birini dogry hasaplap, beýlekisini ýalana çykarjak bolma pikirimiz ýok. Tersine, biziň pikirimiz bütindünýä taryhynda aýratyn yz galdyran şeýle gigant desganyň biziň halkymyz bilenem dahilly ýeriniň bardygyna ünsüñizi çekmekden ybarat. Hatda arap we ýewropa taryhcylary has öte geçip, ýokardaky çaklamalaryň birinjisine gol ýapypdyrlar we türkleri äjit-mäjit hasaplapdyrlar. Hatda katolik we prawoslaw ruhanylary Osmanly türkmen imperiýasynyň Ýewropadaky ýaýylyşyndan howsala düşüp, sowatsyz halkyň aňyna «türkler – äjit-mäjitlerdir» diýen çýürük düşunjäni guýmaga çalşypdyrlar. Diwar gurmak, şäherlerdir obalaryň daşyna gala salmak – diňe bir Hytaýa däl, gadymy dünýäniň taryhynda ýaşan halklaryň

köpüsine mahsus. Mysaly daşdan gözlemek gerek däl. Aleksandr Makedonskiniň basybalyjylykly ýörişlerinden soň grek-makedon agalygyndan halas bolansoň Türkmenistanyň çäkleri Selewkitler döwletiniň düzümine birikdirilipdir. Selewkit patyşasy Antioh I Soter Makedonskiniň Merwde guran alty sany goranyş galasyny gaýtadan abatlamak bilen çäklenmän, tutuş Merw oazisiniň daşyna uzynlygy 230 km-e çenli uzaýan gorag diwaryny gurdurypdyr.[3] Edil Hytaý diwary bilen bäsleşip bilmese-de, taryhçy alymlarymyzyň tagallasy bilen ýüze çykarlan bu diwaryň galyndylary daşary ýurt syýahatçylaryny haýrana goýýar.

Gala, diwar – bu ony guran halkyň «gyzyl çyzygy» hasaplanypdyr we munuň üstünde nijeme gandöküşikli uruşlar bolup geçipdir. 1881-nji ýylyň 12-nji ýanwarynda Gökdepe galasynyň üstünde bolan deň bolmadyk söweşde türkmenleriň şol döwrüň iň gowy ot acyjy ýaraglary bilen dişine çenli ýaraglanan basybalyjy rus goşunyna garşıy görkezen deňsiz-taýsyz gahrymançylygy muňa iň soňky mysallaryň biridir.

Ýurdunyň daşyna diwar aýlap «goranmak» däbi taryhyň čaňly sahypalaryna siňip galan zat däl. Hernäçe geňem bolsa, özleriniň dünýäň başyna inen iň uly howpdugyna garamazdan, «duşmandan goranmak» bahanasyna duwlanyp ABŞ-nyň Prezidenti Donald Trampyň görkezmesi bilen ABŞ-Meksika araçägine diwar çekilendigini köpler bilyänem däldir. Käbir ýerlerde bu zerurlyga-da öwrülip duruberýär. Mysal üçin, Türkiye respublikasy arap ýurtlaryndan gelýän bosgunlardyr her tüýse giren terrorçylardan, serhede howp salýan beýleki ýagdaýlardan goranmak maksady bilen Siriýa bilen araçäkleşyän ýerleriniň birnäçe kilometrine diwar galdyrdy. Narkotiki maddalaryň bikanun söwdasy boýunça Meksikanyň dünýäde iň öñdäki orunlary eýeleýändigine seredenimizde, onda D.Trampyň-da gaty bir bimamla däldigini görmek bolýar.

Şu nukdaýnazardan düşünenimizde, döwletleriň daşyna aýlanan tikenekli simleriň hem birwagtý galalaryň, goranyş diwarlarynyň simwolikk dowamydygyna göz ýetirmek kyn däl. Geň zat: ynsan ynsandan goranýar. Bu haçana çenli dowam ederkä? Ya bulam Haýr bilen Şeriň hemişelik dowam edip gelýän göreşiniň bir bölegimikä?!.

2016-nyý ýylda düşürilen «Hytaý diwary» kinofilmine tomaşa edeniňde ynsanyň ynsandan goranmagynyň hiç haçanam soňlanmajakdygyna, gaýtam mundan beýlägem barha möwjejekdigine yşarat edýär.

Aslynda kinofilmde hytaýlylar ýurduň bir künjüne düşen meteorit nägehany arkaly Ýere inen başga saýýaraly mahluklara garşıy uruşýarlar. Emma, meniň pikirimçe kinofilmniň dili şertli dil. Sebäp diýseň, halkyny ezip-horlaýan rehimsiz bir hökümdara göz görkezmek üçin Hudaý äpet bir meteoriti onuň depesinden inderýär. Meteorit bilen bile Ýere başga saýýaraly mahluklaram inýär. Kinofilmde janlandyrylan ol mahluklar daşyndan göräýmäge dinozawrlara hem meñzemän duranok. Ýalmawuz jandarlaryň iýimiti-de adam. Olar inen daglarynda her altmyş ýyldan bir gezek oýanýarlar we Hytaý diwarynyň arkasynda ýasaýan adamlaryň üstüne çozuş edýärler. Özem her oýananlarynda öñkilerinden has akylly, has paýhasly bolup oýanýarlar. Bu bolsa, adamlary olaryň garşysyna has ykjäm ýaraglary oýlap tapmagyna, has ykjäm tilsimleri ulanmagyna getirýär.

Kinofilme şu pikir bilen tomaşa edende, adam aňynyň ösüşiniň çäksizdigine, ýöne onuň hiç haçanam bu mümkünçılıgi diňe sap parahatçylygyň we gülläp ösüşiň bähbidine ulanyp bilmejekdigini görüp bolýar.

Ummasyz çykajylar çykarylyp düşürilen kinofilme jemi 150 million dollara golaý pul harçlanypdyr. Alysdaky watanyna – Ýewropa partlaýy däri äkitmekçi bolýan söwda kerweni ilki garakçylaryň, soňra näbelli jandaryň hüjümine uçraýar we olardan diňe Wilýam Garin (Oskar baýragynyň eýesi Met Deýmon janlandyrýar) we Pero Tawor (Pedro Paskal janlandyrýar) diri galýar.

Iki ýoldaş soň hytaýly esgerleriň eline düşýär. Olar ýolda özlerine hüjüm eden gorkunç mahluguň her altmyş ýylda oýanyp Hytaý diwaryna hüjüm edýän «taoti» atly güýcli we akylly jandardygyny hem-de olaryň täze çozusynyň golaýlandygyny bilýärler.

Wilýam Garin önem ispanlara garşıy franklaryň, franklara garşı germanlaryň hasabyna ursup ýören hakyna tutma ursuujy bolansoň,

ýolda cozmagyna garaşylýan jandaryň elini kesip galandygy üçin hytaýly ýurt goraýjyjylaryň hatarynda taotilere garşy uruşmaga göwünjeň bolýar. Emma galada öñden bäri bendilikde saklanýan angliýaly goja ser Ballard (Willem Dafo) we Pero Tawor mahluklar bilen söweşiň gyzyşan wagty soraglap gelen harytlary bolan däriden mas ýüklenip gaçmagy makul bilyär. Emma Gariniň söweşden gaçmagy namartlyk hasaplandygy üçin olar öz ildeşlerini öldürdim edip taşlap gidýärler. Ýolda goja Ballard Perony hem paýu-pyýada goýup, därieri we atlary gaçyp gidýär. Emma goja uzaga gitmeýär. Onuň öñünden çykan we därimiň nämedigini bilmeýän garakçylar ýanyp duran oda därlili haltalary oklaýar. Netijede garakçylaram, Ballardam şol duran ýerlerinde «asmana uçýarlar». Kinofilmniň şu epizody uzak ýolda saňa hemra bolan adama hyýanat etseň, nähili betbagtçylyga uçraýandygyň sapak alarlyk derejede suratlandyryp berýär. Çöregi bitin galan Perony bolsa ýene hytaýly esgerler ele salýar.

Wilýam Gariniň hem kömegi bilen taotileriň soňuna çykan Wang (Andi Law) onuň öñünde iki ýol goýýar: ýa-ha özünü taşlap giden Perony almaly, ýa-da därimi. Wilýam ýene-de geçirimlilik edýär we özünü ölüme terk edip giden ýoldaşyndan yüz döndermeýär. Wilýam dogry saýlaw edendigi üçin Wangyň göwnünden turup, därimi hem alyp, watynna dolanýar... Elbetde, bärde meniň ünsümi çeken kinofilmniň iniňi üýşendiriji fantastiki epizodlary bolmandy. Men şol maksat bilen filmiň sýužetini gysgaça gürrüň bermedim. Ondaky epizodlaryň we personažlaryň sözleýän aforizma mynasyp sözleri-de däl meň ünsi çekmekçi bolýan esasy zadym.

Aslynda eýýäm araňyzda bu kinofilm tomaşa edenleriňizem az däldir. Yöne bärde başga bir zat bar: Gurluşy we uzynlygy, asyl durkunda biziň günlerimize çenli saklanyp galyşy taýdan edil Hytaý diwaryna bäs edip bilmese-de, gadymylygy we baý taryhy tarapdan Hytaý diwaryndan birjigem pes oturmaýan gadymy Merw diwarlary hakynda-da şeýle kinofilmleri döredip boljaklygydyr. Muny biziň kinomatografiýaçylarmız başarıjakmy, ýa başarmajakmy, ýa bolmasa kinomatografiýa sektory has ösen ýürtlaryň režissýordyr prodýuserleri amala aşyrjakmy... ony

bilemok, hemmäñize mälim nebagyryjylykly ýagdaýlary orta atyp, şo babatda artykmaç zat aýdasymyzam gelenok. Ýone kinofilminden sýužetinden zyýada onuň Hytaý diwaryny mazamlaýandygyny, munuň bolsa Hytaý ýaly owadan ýurda syýahat etmegi arzuwlaýan jahankeşdeleriň gözünü gamaşdyrýandygyny görmezlik mümkün däl. Bu bolsa kinomatografiýa ýaly has täsirli serişdeleriň üsti bilen makedon patyşasy A.Makedonskinin gurduran alty galasyny, selewkit patyşasy Antioh I Soteriň Marynyň daşyna aýladan 230 km-lik diwaryny, şeýle-de ýurdumzyň beýleki taryhy ýadygärliklerini bütin dünýä wagyz etmegiň nädeniňde hötdesinden gelip boljakdygyny we munuň asla kyn zat däldigini bize açyk-aýdyň äsgär edýär.

■ Salgylanylan çeşmeler:

- [1]http://www.kitapcy.ga/news/hezreti_pygamberimizin_turkmen_egindesleri_we_yslamyn_ilkinji_sehidi_bolan_turkmen_zenany/2019-04-08-6421
- [2]<https://ylymly.com/2019/03/20/beyik-hytay-diwary/>
- [1]http://www.kitapcy.ga/news/hezreti_pygamberimizin_turkmen_egindesleri_we_yslamyn_ilkinji_sehidi_bolan_turkmen_zenany/2019-04-08-6421
- [3]http://www.kitapcy.ga/news/dunyanin_gadymy_diwary/2019-05-19-6978
- [4]http://www.kitapcy.ga/news/kosmosylaryn_dini_ynanjy_barmyk/a/2019-04-26-6660
- [3]http://www.kitapcy.ga/news/dunyanin_gadymy_diwary/2019-05-19-6978

■ Giňişleýin maglumat üçin seret:

- [1]http://www.kitapcy.ga/news/turkmen_harby_taryhy_hunlaryn_beyik_oguz_turkmen_dowleti/2019-01-19-4711
- [2]http://www.kitapcy.ga/news/terrakota_ursujylaryny_tasin_syr/2019-04-18-6540
- [3]http://www.kitapcy.ga/news/owazan_cynma_cyn_daglar_asasy/2019-01-20-4726
- [4]http://www.kitapcy.ga/news/turkmenin_cyn_macyndaky_taryhy_c

esmeleri/2019-01-09-4559.

Has TÜRKMEN. Teatr we kino sungaty